

СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПРАВА ДИНИНИ НА ГІДНІСТЬ У ПОГЛЯДАХ МИСЛИТЕЛІВ СТАРОДАВНЬОГО СВІТУ

CONCEPT FORMATION OF A CHILDREN'S IN DIGNITY IN THE VIEWS OF THINKERS OF ANCIENT WORLD

Пугач С.С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій

Вінницького інституту економіки

Тернопільського національного економічного університету

Стаття присвячена дослідженню становлення концепції права дитини на гідність у поглядах мислителів стародавніх часів. Аналізуються праці стародавніх мислителів. Висвітлюються їх погляди на людську гідність дитини. Виділяються тенденції становлення концепції права на гідність дитини у вченнях мислителів стародавнього світу.

Ключові слова: гідність дитини, право на гідність дитини, виховання дитини, становлення наукової думки, концепція людської гідності.

Статья посвящена исследованию становления концепции права ребенка на достоинство во взглядах мыслителей древнего мира. Анализируются труды древних мыслителей. Освещаются их взгляды на человеческое достоинство ребенка. Выделяются тенденции становления концепции права на достоинство ребенка в учениях мыслителей древнего мира.

Ключевые слова: достоинство ребенка, право на достоинство ребенка, воспитание ребенка, становление научной мысли, концепция человеческого достоинства.

The article investigates the formation of the concept of children's rights to dignity in the views of thinkers of ancient times. The works of ancient philosophers are analyzed. Their views on the human dignity of the child are elucidated. There are the tendencies of the concept of the right to dignity of the child in the teachings of the philosophers of the ancient world.

Key words: dignity of the child, the right to dignity of the child, the child's upbringing, becoming of scientific thought, conception of human dignity.

Постановка проблеми. Право дитини на гідність має тривалу історію розвитку – від зародження концепції гідності дитини у поглядах стародавніх мислителів до законодавчого закріплення цього права у в ч. 1 ст. 16 Конвенції ООН про права дитини, ратифікованої Постановою ВР № 789-ХІІ від 27.02.91р., ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-ІІІ (зі змінами від 06.07.2010) та п. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 № 2947 та інших нормативно-правових актах.

Актуальність вивчення концепції гідності дитини у поглядах мислителів Стародавнього Світу має особливе значення, оскільки вони стали теоретичним підґрунтям подальшого розвитку права дитини на гідність та вихідним положенням у правовому регулюванні правовідносин за участю дітей.

Стан дослідження. Дослідженню проблем людської гідності присвятили свої праці такі вчені: А. Анісімов, М. Гуренко-Вайцман, О. Гришук, М. Козюбра, М. Малейн, Н. Опольська, П. Рабінович, О. Тихомиров, та інші. Незважаючи на значний інтерес науковців до зазначеної проблеми, на сьогоднішній день у вітчизняній юридичній науці недостатньо досліджень, присвячених історичним закономірностям становлення та розвитку права дитини на людську гідність.

Метою статті є аналіз концепції права дитини на людську гідність у поглядах мислителів Стародавнього Світу.

Виклад основного матеріалу. Дитинство здавна привертало увагу науковців, однак у різні часи про-

блеми дитинства висвітлювались крізь сукупність світоглядних ідей кожної доби розвитку суспільства.

Щоб простежити генезу виникнення та вдосконалення концепції права дитини на гідність доцільно здійснити періодизацію наукових підходів відповідно до основних етапів суспільного розвитку.

Відомий давньогрецький філософ Сократ (прибл. 469-399 рр. до н.е.) одним із перших звернув увагу на гідність дитини та доцільність її законодавчого захисту від батьків. За переказами його учнів, Сократ мав переконання у тому, що по закону можна навіть батька заключити в окови, якщо довести, що він душевно хворий [1].

Наведені слова на судовому процесі проти Сократа слугували підтвердженням звинувачення у тому, що він розбещує молодь, навчає не поважати своїх батьків та родичів.

Спростовуючи зазначений пункт обвинувачення, Ксенофонт Афінський стверджував, що Сократ мав на увазі, що освічена людина, яка розуміється на законах, може зробити неможливе – заключити батька в окови.

На наш погляд, сутність ідеї Сократа полягає у можливості законодавчого «опору» дитини несправедливості, за умови її освіченості, знання законодавчих можливостей. Адже гідність дитини може проявлятися в освіченості. Як зазначає О.В. Гришук, людська гідність і гідність людини – це дві різні категорії. Перша категорія, людська гідність – це самоцінність та суспільна значимість людини як біосоціодуховної істоти, яка визначається існуючими

суспільними відносинами, не залежить від людини і має бути рівною для всіх людей [2, с. 14].

Оскільки перший етап розвитку суспільства супроводжувався низьким рівнем матеріального виробництва та поширеним явищем дітовбивства, варто констатувати відсутність усвідомлення людської гідності дитини як біосоціодуховної істоти.

Друга категорія, гідність людини – це внутрішня оцінка нею власної цінності, яка ґрунтується на схваленій домінуючою частиною суспільства моральній самосвідомості і готовності її охорони за будь-яких умов, а також очікування з цього приводу поваги зі сторони інших [2, с. 14].

Розмірковуючи про гідність дитини, потрібно зазначити, що їй з народження притаманна людська гідність, яка не залежить від її індивідуальних особливостей, і включає доброту та людяність, що притаманні кожній людині. З розвитком у дитини формуються вимоги до власної поведінки, поведінки інших людей, моральна та правова оцінка дій, тобто розвивається її особиста гідність.

Внаслідок неправильного виховання в умовах неповаги до особистості дитини, ускладнюється процес розвитку особистої (власної) гідності дитини. Зважаючи на це, поняття людської гідності дитини потрібно розглядати як поєднання суспільної значимості дитини, вроджених людських якостей, що притаманні кожній людині як біосоціальної істоти, а також особистих якостей дитини, її самооцінка, що формується в процесі розвитку [3, с. 12-13].

Особливості людської гідності дитини виявляються у тому, що вона відображає:

- об'єктивну, суспільно-моральну цінність вроджених людських якостей дитини як біосоціальної істоти;
- цінність всякої дитини як індивідуальної особистості;
- формується під впливом морального ставлення до дитини з боку суспільства [3, с. 12-13].

Отже, на наш погляд, під освіченістю дитини як передумовою її захисту від батьківського знущання, про яку розмірковував Сократ, можна розуміти набуту гідність дитини, яка виникає внаслідок розвитку, моральної самосвідомості і готовності її захисту за будь-яких умов.

Одним із найвідоміших учнів Сократа був давньогрецький філософ Платон (прибл. 427-347 рр. до н. е.). Він багато уваги приділяв питанням юридичного становища дитини у суспільстві. Мислитель не схвалював турботу про слабких та хворих дітей, доводив, що в ідеальній державі неповноцінними дітьми потрібно поступитися, а за державний рахунок виховувати тільки найкращих. Спрямовувати їх на правильний шлях (у потрібному для держави напрямку), виховувати відповідно до закону зобов'язані були керівники. Платон порівнював дітей із вівцями та іншими тваринами, які не могли обійтись без пастуха, що наглядав за ними [4].

У питаннях виховання дітей Платон ставив питання про повагу до людської гідності дитини. Він стверджував, що потрібно уникати зніженості, по-

трібно карати дітей, проте так, щоб не зачепити їх самоповаги. Тут слід чинити так, як зазвичай і роблять відносно рабів, не потрібно дозволяти тим, хто карає, ображати того, що карається, оскільки це викличе у нього роздратування, але не можна і розбещувати відсутністю покарань. Так само потрібно поступати і з дітьми вільно народжених [5].

Отже, Платон одним із перших стародавніх мислителів висунув ідею поваги до гідності дитини в процесі виховання. Однак, зважаючи на те, що мислитель не схвалював турботу про слабких та хворих дітей, доводив, що в ідеальній державі неповноцінних дітей потрібно позбутись, а за державний рахунок виховувати тільки найкращих, можна зробити висновок, що за переконаннями мислителя лише фізично здорові діти мали право на людську гідність дитини.

Вклад у розвиток наукової думки про права дитини здійснив великий філософ стародавньої Греції Арістотель (384-322 рр. до н. е), який прагнув подолати розрив між проголошеними та реально існуючими правами і вказав на необхідність у законодавчому порядку закріпити певні права дитини.

Арістотель, як і Платон, засуджував турботу про дітей-калік, вважав, що потрібно залишати їх без піклування. У переконаннях щодо виховання дітей мислитель стверджував, що дитина незріла, зрозуміло, що її чеснотливості не самодостатня. В цьому ж розумінні можна говорити й про чеснотливості раба щодо його господаря [6, с. 34].

Вживаючи термін «не самодостатня чеснотливості» мислитель розвиває положення про людську гідність дитини, яка виникає у неї з розвитком. З часом у дитини формуються вимоги до власної поведінки та поведінки інших людей, моральна та правова оцінка дій. Розвивається її особиста гідність, на яку можуть впливати особи, які виховують дитину.

Арістотель вважав, що влада ж батька над дітьми може бути уподібнена владі царя: батько володарює над дітьми в силу своєї любові до них і внаслідок того, що він старший від них, а такий вид влади і є царська влада. Тому прекрасно виразився Гомер, назвавши Зевса «батьком людей і богів», як пануючи усіх їх. Цар за природою повинен відрізнятися від підданих, але бути одного з ними роду. І так само відноситься старший до молодших і батько до дитини [6, с. 15].

Арістотель, який був учнем Платона, не поділяв багатьох поглядів свого вчителя. Однак, мислитель погоджувався із концепцією людської гідності дитини, яку висвітлював Платон. Розвиваючи її, Арістотель врахував, що чеснотливості дитини не самодостатня у зв'язку з незрілістю самої дитини. Інакше кажучи, що людська гідність дитини формується в процесі її розвитку.

Активного розвитку ідея людської гідності набула у Стародавньому Римі. Давньоримські мислителі розвивали концепцію індивідуальної гідності та гідності певної соціальної групи. Гідність дитини згадувалась при висвітленні процесу виховання. Трансформація людської гідності у поглядах мислителів

вилася у концепцію рівності усіх громадян, стала джерелом самоповаги людини, основою процесу виховання дитини.

Відомим давньоримським політиком, філософом є Марк Тулій Цицерон (106-43 рр. до н. е.), який у своїх працях багато уваги приділяв вихованню молодого покоління. Одним із найбільш відомих творів мислителя у сфері виховання є трактат «Про обов'язки», який є настановою синові. Він фактично являє собою зведення норм і правил поведінки для молодого римлянина, який має «схильність до доблесті», гідного громадянина [7].

Цицерон був переконаний, що карати дітей можна словом або справою, і дисципліна не повинна переходити ні занадто слабку, ні в занадто сувору. Ніжність поводження з ними не повинна перешкоджати дотриманню необхідної суворості, і притому покарання, як словесні, так і тілесні, не повинні мати в собі нічого принизливого. Покарання потрібно завжди розміряти з проступком, так щоб за однакові проступки завжди слідували і однакові покарання. Особливо потрібно стримуватись від покарання у гніві, оскільки у розлюченому стані важко знайти золоту середину. Навіть при вимові, висловленій в різкому тоні, потрібно остерігатися гарячності, внаслідок якої і проступок, і докори будуть занадто перебільшені [7].

Отже, подальшого розвитку концепція людської гідності набула у працях Марка Туллія Цицерона, який був переконаний, що процес виховання, покарання дитини і людська гідність – взаємопов'язані категорії. Мислитель довів, що покарання має бути таким, яке не принижує людську гідність дитини. Разом з тим, філософ висунув ідею, що лише особа «схильна до доблесті» може бути гідним громадянином, що гідність дитини може бути не лише набутою, але і дарованою «від природи».

Вклад у розвиток концепції права на людську гідність дитини здійснив Луцій Анней Сенека (4 р. до н. е. – 65 р. н. е.) римський філософ, поет та державний діяч. У своїх працях «Про провидіння», «Про щасливе життя», «Про благодіяння» та інших Сенека доводив, що тільки обізнаність дитини може забезпечити в майбутньому душевну рівновагу. Особливою цінністю він вважав людський розум, завдяки якому людина може звільнитися від життєвих турбот і здобути впевненість і стійкість міркувань.

У праці «Моральні листи до Луцилія» мислитель писав: «Зі мною розмовляв твій друг, юнак з хорошими задатками; яка його душа, який розум, які успіхи – все стало мені зрозуміло, трохи він заговорив. Яким він показав себе з першого разу, таким і залишиться: адже він говорив без підготовки, захоплений зненацька. І навіть зібравшись з думками, він ледве міг здолати соромливість (а це ознака гідності в молодій людині), – до того він зашарівся. Я підозрюю, що це залишиться при нім і тоді, коли він, зміцнівши і позбавившись від усіх вад, досягне мудрості» [8, с. 234].

Сенека найбільш сміливо відстоював людську гідність, доводив що духовна свобода, гідність людини не залежить від їх суспільного становища. Фі-

лософ висунув власну природно-правову концепцію про те, що усі люди, незалежно від їх походження чи майнового стану є рівними суб'єктами права.

Важливого значення мали переконання мислителя про гідність рабів, до яких у Стародавньому Світі прирівнювали і дітей.

«Тільки тіло підкорено і належить панові, дух же – сам собі пан». Не заперечуючи самого рабства як соціально-політичного інституту, Сенека все ж таки вважав його в етичному плані неспроможним, обстоюючи людську гідність раба, і закликав до гуманного ставлення до нього як до духовно рівного суб'єкта [9, с. 320].

Розвиваючи ідеї, започатковані в Елладі, Сенека не засуджував турботу про дітей-калік, вважав, що діти рівні за природою. Підкорити, на його думку, можна лише тілесну і чуттєву частину людського ества, але духовна і розумна частини не залежать від суспільного становища. З даної сентенції, можна зробити висновок, що Сенека, на відміну від Платона та Аристотеля, визнавав наявність людської гідності у дітей-калік. Був переконаний, що хвора дитина рівна за природою з іншими, їй властиві ті ж душевні якості, що й усім іншим.

За поглядами Сенеки, право на виховання з повагою до людської гідності мали усі діти, які були рівними відносно духовної і розумної частини людського ества. Однак мислитель був переконаний, що ніяка мудрість не усуває природних вад тіла або душі: що закладене в нас народженням, то можна пом'якшити, але не перемогти вихованням [8, с. 326].

У «Моральних листах до Луцилія», зіставляючи пори людського віку, він назвав дитинство «солодшим» від інших періодів життя людини. Разом із тим, мислитель не цінював дітей, як особливу категорію суспільства, висловлював байдуже ставлення до їх загибелі. Розраджуючи свого приятеля Луцилія, який втратив сина, Сенека писав: «Чималих, бачу, успіхів сягнула філософія, якщо ти своїм мужнім духом ось так побиваєшся за хлоп'ям, дотепер більше відомим годувальниці, ніж батькові...»; «Не зраховати тих, хто без сліз ховав померлих дітей, хто від похоронного вогнища відразу ж повертався до сенату...» [8, с. 245].

Мислитель висловлював зневагу до неповаги гідності дитини та різних зловживань дітьми. Засуджуючи сексуальну експлуатацію дітей та підкупність суддів, римський філософ писав: «... що за мерзенність, о добрі боги! – доплатою для деяких суддів були ночі в товаристві певних жінок та зустрічі з підлітками із знатних родин» [8, с. 231].

На нашу думку, погляди Л.А. Сенеки є досить прогресивними для періоду стародавніх часів. Мислитель обґрунтовував ідею людської гідності незалежно від суспільного стану, фізичного здоров'я дитини. Не поділяючи співчуття до загибелі дітей, він зауважив, що це чималі успіхи філософії. Сенека звернув увагу мислителів Стародавнього Риму на те, що дитинство – особливий періодом в житті людини та акцентував увагу на ганебності сексуального використання дітей, але лише із заможних родин.

Узагальнюючи погляди мислителів стародавніх часів щодо права дитини на людську гідність, можна виділити два основні періоди. Перший період – виникнення ідеї гідності дитини у поглядах мислителів Стародавньої Греції. Другий період – розвиток концепції гідності дитини у поглядах мислителів Стародавнього Риму. Для переконань мислителів Стародавньої Греції були характерними наступні тенденції:

- Відсутність усвідомлення людської гідності дитини як біосоціодуховної істоти.
- Гідність дитини формується лише у процесі виховання.
- Гідність дитини прирівнюється до освіченості.
- Визнання людської гідності лише у фізично здорових дітей. Кволі від народження та хворі діти не мали права на життя та права на виховання.

Ці ідеї набули подальшого розвитку у поглядах мислителів Стародавнього Риму, які є перехідним етапом від визнання наявності людської гідності у дитини до його активної трансформації у право на гідність дитини в подальші періоди його розвитку. В цей період зароджувався новий світогляд, зокрема утвердились переконання що:

- Право на виховання, покарання дитини і людська гідність – взаємопов'язані категорії.
- Людська гідність дитини не залежить від суспільного стану чи фізичного здоров'я дитини.
- Повага до людської гідності дитини є запорукою виховання гідного громадянина.

Пріоритетним напрямом подальших наукових досліджень є вивчення генези вдосконалення концепції права дитини на людську гідність в добу середньовіччя, епоху Відродження та Просвітництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ксенофонт Афинский. Воспоминания о Сократе. Книга первая. Глава 2. Опровержение второго пункта обвинения: Сократ не развращал молодежь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://ancientrome.ru/antlittr/ksenoph/socratic/kn01f.htm>.
2. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук / Гришук Оксана Вікторівна ; Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2008. – 36 с.
3. Опольська Н. Право дитини на людську гідність / Н. Опольська // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 5. – С. 11–13.
4. Пайдейя : Восхождение к доблести / [сост. отв. ред. изд., авт. введ. ст. и примеч. Г. Б. Корнетов]. – М. : Изд-во УРАО, 2003. – С. 280
5. Платон. Законы: Книга 7 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://philosophy.ru/library/plato/02/0.html> – Назва з екрану.
6. Аристотель. Политика. Афинская полития / Аристотель. – М. : Мысль, 1997. – С. 15–34.
7. Моральные размышления о старости, о дружбе, об обязанностях: Марк Туллий Цицерон – Санкт-Петербург, Рипол Классик, 2010 г. – 516 с.
8. Сенека Луций Анней. Моральні листи до Луцілія / Сенека Луцій Анней ; пер. з латин. А. Содомори. – [3-тє вид.]. – К. : Основи, 2005. – С. 439.
9. Орач Є. М. Історія політичних і правових вчень: Навчальний посібник.- К.: Атіка, 2005. – 560 с.